

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Кафедра конституційного і міжнародного права факультету № 4

МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ

до семінарських занять з навчальної дисципліни

«Основи правових знань. Конституційне право»

**обов'язкових компонент освітньо-професійної програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

071 Облік і оподаткування (Облікова аналітика)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 4
Протокол від 16.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС (протокол від 10.08.2023 № 15).

Розробники:

1. Старший викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС, к.ю.н. Філіпська Н. О.
2. Викладач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 ХНУВС Мальцев В. В.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри конституційного і муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, к.ю.н., доцент Гудзь Л. В.
2. Доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, к.ю.н., доцент Яценко В. П.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Контрольні роботи	Самостійна робота	
	Семестр № 1						
Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна.	6	2	2	-	-	4	Тематична контрольна робота
Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави.	6	2	2	-	-	2	
Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави.	7	2	2	-	-	3	
Тема № 4: Конституційні засади громадянського суспільства.	3	-	-	-	-	3	
Тема № 5: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах.	6	2	2	-	-	2	
Тема № 6: Гендерна рівність як основа демократичного суспільства.	3	-	-	-	-	3	
Тема № 7: Форми безпосередньої демократії.	5	2	-	-	-	3	
Тема № 8: Конституційно-правовий статус вищих органів державної влади у сучасних країнах.	7	2	2	-	-	3	
Тема № 9: Судові органи загальної та конституційної юрисдикції.	6	-	-	-	-	6	
Тема № 10: Правоохоронні органи сучасних держав.	5	-	2	-	-	3	
Тема № 11: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах.	6	2	2	-	-	6	
Всього	60	16	14	-	-	30	Залік

2. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна

Семінарське заняття № 1: Конституційне право як галузь права, наука, навчальна дисципліна

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про конституційне право у всіх його трьох аспектах: як галузь права, науку та навчальну дисципліну.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття КП як галузі права, науки, навчальної дисципліни.
2. Предмет і метод конституційно-правового регулювання.
3. Система КП.
4. Конституційно-правові відносини: поняття, особливості, види. Суб'єкти та об'єкти конституційно-правових відносин.
5. Джерела КП.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання, курсанти (слухачі) повинні дати визначення конституційного права як галузі права, науки та навчальної дисципліни та аргументовано пояснити різницю між ними. Необхідно визначити місце конституційного права як галузі в національній системі права, встановити співвідношення, що існує між конституційним правом як наукою та навчальною дисципліною. Охарактеризувати джерела, систему і функції конституційного права – науки і конституційного права – навчальної дисципліни.

При відповіді на друге питання варто розпочати із загальнотеоретичної тези про те, що всі галузі права розрізняються за двома критеріями: за предметом і методом правового регулювання. Слід звернути увагу на те, що означає «політичний зміст» і «правова форма» відносин, що складають предмет конституційного права.

Метод конституційного права слід розглядати як певний «правовий арсенал», що використовується для цілеспрямованого впорядкування політико-правових відносин. При цьому метод правового регулювання не може зводитися до якогось одного чи навіть кількох способів: особливості методу полягають як раз у неповторному поєднанні певних способів правового регулювання. Окремі способи можуть використовуватися і в інших галузях права, однак уся сукупність, конкретний «набір» цих способів, є неповторним.

Розглядаючи питання про систему конституційного права, слід виходити із загальнотеоретичного постулату про те, що ця система є відображенням, з одного боку, цілісності, єдності відповідних правових норм, а з іншого – їх розмаїття, диференціації за окремими сферами політико-правового життя.

Необхідно охарактеризувати кожен з елементів системи конституційного права, особливу увагу звернувши на інститути як найбільші структурні підрозділи цієї системи. При розгляді конституційно-правових норм як первинних, елементарних частин системи конституційного права, необхідно проаналізувати їх специфіку та видове розмаїття.

Відповідь на четверте питання передбачає з'ясування поняття конституційно-правових відносин та їх особливостей. Необхідно охарактеризувати суб'єктів та розглянути об'єкти конституційно-правових відносин, розкрити підстави виникнення і припинення конституційно-правових відносин.

Вивчення п'ятого питання передбачає аналіз джерел конституційного права з точки зору способів зовнішнього оформлення конституційно-правових норм та надання їм офіційного, загальнообов'язкового характеру. Освітлюючи питання про джерела конституційного права, потрібно відзначити, що конституції є основними джерелами даної галузі. Звичайні закони й інші нормативні акти є джерелами лише тоді, коли вони містять державно-правові норми. До числа найважливіших джерел конституційного права належать: конституційні закони, органічні закони, парламентські закони, нормативні акти урядів і глав держав, конституційні звичаї (у літературі їх називають конституційними угодами або конвенційними нормами), судові прецеденти, акти, що видаються в порядку тлумачення конституційних норм і законів, міжнародні і внутрішньодержавні договори.

Питання цільових виступів курсантів:

1. Конституція в системі джерел державного права зарубіжних країн.
2. Судовий прецедент як джерело конституційного права.
3. Місце і роль конституційного права в національній системі права України.
4. Поняття та види інститутів конституційного права України.

Теми рефератів:

1. Основні напрями і школи в науці конституційного права.
2. Основні тенденції розвитку конституційного права.
3. Релігійне право як джерело конституційного права.
4. Роль конституційного звичаю в регулюванні державно-правових відносин у зарубіжних країнах.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
3. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.

4. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

5. Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях. Харків: Право, 2017. 303 с.

6. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.

7. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.

8. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.

9. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Совгиря О. Предмет конституційного права України: аксіологічна складова на сучасному етапі. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 41-46. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2016-1/pdfs/5-olha-sovhyria-predmet-konstytutsiinoho-prava-ukrainy-aksiolohichna-skladova-suchasnomu-etapi.pdf>

2. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття та генезис. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 35-46. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/8.pdf

Тема № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави

Семінарське заняття № 2: Конституція як основний закон суспільства і держави

Навчальна мета заняття: формування комплексного наукового уявлення про конституцію як основу розбудови і діяльності суспільства і держави.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття і значення конституцій в різних країнах.
2. Юридичні властивості конституції.
3. Функції конституції.
4. Класифікація конституцій.
5. Юридична характеристика чинної Конституції України. Конституційна реформа в Україні.

Методичні вказівки

При розгляді першого питання слід звернути увагу на те, що термін «конституція» має тривалу історію і на сьогодні вживається в кількох значеннях, насамперед як «конституція юридична» і «конституція фактична».

Необхідно з'ясувати зміст кожного з названих понять, розкрити співвідношення між ними.

Розкриваючи юридичні властивості конституції, слід навести їх перелік та зміст, акцентуючи увагу на тому, що окремі з них мають матеріальний (змістовний) характер, а інші є формальними (зовнішніми); проте лише в комплексі вони дають змогу чітко відмежувати конституцію від усіх інших нормативно-правових актів.

Третє питання плану передбачає з'ясування функцій конституції як основних напрямків її впливу на суспільство і державу. Необхідно сформулювати визначення функцій конституції, навести їх перелік і розкрити зміст кожної з них. При цьому слід мати на увазі, що перелік функцій конституції, що наводиться у спеціальній літературі, не є вичерпним.

Історія конституціоналізму налічує вже кілька століть. За цей час державно-правова думка і практика подарували світові величезну кількість різноманітних конституцій. Вивчення четвертого питання передбачає розгляд видів конституції залежно від застосування різних критеріїв класифікації та їх характеристику.

Відповідаючи на останнє питання плану, слід класифікувати чинну Конституцію України 1996 р. за всіма критеріями, що використовуються в науці конституційного права, у тому числі за історичними умовами прийняття (належністю до певного «покоління» конституцій), зовнішньою формою, порядком прийняття та зміни, формою правління, формою територіального устрою, політичним режимом, обсягом, ступенем відповідності реально існуючим суспільним відносинам тощо. Особливу увагу слід приділити конституційній реформі, розкрити її причини, основні напрямки та перспективи.

Питання цільових виступів курсантів:

1. Класифікація конституцій.
2. Суть, мета й основні напрями здійснення конституційної реформи в Україні.
3. Порядок внесення змін до Конституції України.

Теми рефератів:

1. Конституційний процес в Україні: історичний досвід, сучасний стан і перспективи.
2. Мова і стиль конституції.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст.502.

3. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст.429.
4. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
5. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
6. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
7. Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях. Харків: Право, 2017. 303 с.
8. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
9. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.
10. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
11. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Болодіжар С. О. Поняття «четверте покоління прав людини у сфері охорони здоров'я». *Юридичний бюлетень*. Вип. 11, ч. 1. 2019. С. 238–244. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2019/11/part_1/32.pdf.
2. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. *Юридичний вісник*. № 1, 2020. С. 19–23.
3. Динник І. П. Становлення взаємовідносин держави і суспільства: історико-методологічний аналіз. *Інвестиції: практика та досвід*. № 10, 2017. С. 106–109.
4. Корж І.Ф. Амбівалентність функціонування публічної влади в Україні. *Інформація і право*. 2021. № 4 (39). С. 9–21. URL: <http://il.ippi.org.ua/issue/view/14949>.
5. Сінькевич О. Функції права: конституційний вимір. *Юридичний вісник*. № 1, 2020. С. 24–30.
6. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 78–94. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/186>

Тема № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави

Семінарське заняття № 3: Засади конституційного ладу сучасної держави: загальна характеристика

Навчальна мета: з'ясувати поняття конституційного ладу, його ознаки та умови; визначити взаємозв'язок між конституційним ладом та політикою

держави; дати загальну характеристику засад конституційного ладу сучасної держави як провідного конституційно-правового інституту; з'ясувати способи конституційного регулювання політичної системи на сучасному етапі державотворення; з'ясувати способи конституційно-правового регулювання економічної, соціальної систем сучасної держави, конституційно-правові основи духовно-культурних відносин; визначити політико-правові проблеми забезпечення стабільності конституційного ладу України та його основ.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття конституційного, суспільного та державного ладу, їх співвідношення. Ознаки конституційного ладу.
2. Конституційне закріплення політичної системи на сучасному етапі державотворення.
3. Конституційне закріплення економічної системи сучасної держави.
4. Конституційне регулювання соціальних відносин.
5. Конституційне регулювання духовно-культурних відносин у сучасному суспільстві.
6. Система принципів, що становлять засади конституційного ладу України.
7. Політико-правові проблеми забезпечення стабільності конституційного ладу України та його основ.

Методичні вказівки

Розкриваючи перше питання плану, варто звернути увагу на те, що в сучасній юридичній науці існує певне розмаїття поглядів на те, що таке конституційний лад та як він співвідноситься з державним, політичним та суспільним ладом. Слід з'ясувати поняття «суспільний лад» та його складових елементів. При цьому слід мати на увазі, що суспільний лад певної країни – явище об'єктивне. Воно відображає загальні закономірності суспільного розвитку і, водночас, специфіку базових суспільних відносин певної країни. Можливості юридичного впливу на суспільний лад значно обмежені. Проте у будь-якому державно-організованому суспільстві найбільш суттєві риси суспільного ладу неодмінно отримують юридичне закріплення. Суспільний лад у конституційній формі закріплення називається конституційним ладом

Розглядаючи наступні питання теми, слід розкрити способи та зміст конституційно-правового регулювання відповідних підсистем суспільного ладу різних держав. При цьому слід мати на увазі, що склад принципів, які стосуються політичної, економічної, соціальної систем суспільства суттєво різняться у різних країнах. Доцільно звернутись до текстів конституцій різних країн.

При відповіді на друге питання слід акцентувати увагу на конституційно-правових аспектах політичної системи. Необхідно дати визначення політичної системи, з'ясувати існуючі способи її закріплення у конституціях сучасних країн.

Розкриваючи третє питання плану, слід звернути увагу на конституційно-правове регулювання економічної системи; форми власності у зарубіжних країнах; державне регулювання економіки і антимонопольне законодавство.

При розгляді четвертого питання, необхідно дати загальну характеристику конституційно-правовому регулюванню соціальних відносин, розкрити конституційно-правові принципи соціальної політики держав та їх реалізацію. Звернути увагу і на такі поняття як: структура суспільства, соціальна держава тощо.

П'яте питання плану необхідно розглядати, розпочинаючи із загальної характеристики конституційно-правових основ духовно-культурних відносин: освіта, наука, культура, релігія. Слід розкрити конституційно-правові аспекти взаємовідносин між державою і церквою. Необхідно звернути увагу на конституційно-правові основи міжнаціональних відносин, мовну політику держави та її закріплення.

Розглядаючи шосте питання плану, потрібно назвати принципи конституційного ладу України, як-то народний і державний суверенітет, республіканізм, унітаризм, демократизм, поділ державної влади, верховенство права тощо. При цьому слід звернути увагу на системність тих принципів, що становлять засади конституційного ладу, їх взаємний зв'язок і взаємообумовленість. Варто зазначити перелік ознак, які відрізняють ті принципи, що становлять засади конституційного ладу, від усіх інших правових принципів.

Розкриваючи останнє питання плану слід відзначити, що поступальний розвиток українського суспільства й ефективне функціонування органів публічної влади, достатньо повне розкриття потенційних можливостей конституційного механізму публічної влади є можливим тільки за умови стабільності конституційного ладу і його захищеності від різного роду загроз. У даному контексті мають бути визначені механізми забезпечення стабільності конституційного ладу України, а також роль тих чи інших органів державної влади у цьому механізмі.

Питання цільових виступів курсантів:

1. «Політичний плюралізм»: практичне значення для розвитку демократичної держави.
2. Економічний плюралізм (багатоманітність) як основа економічної системи України.
3. Конституційний принцип найвищої соціальної цінності людини: його зміст та значення для розбудови України як правової, демократичної держави.

Теми для рефератів:

1. Державне регулювання економіки і антимонопольне законодавство.
2. Конституційно-правові принципи соціальної політики держави та їх реалізація.
3. Конституційно-правові основи духовно-культурних відносин у сучасній державі.

4. Конституційно-правові основи міжнаціональних відносин.
5. Розподіл влад у сучасній державі.
6. Держава і об'єднання громадян.
7. Конституційно-правовий статус основних суб'єктів політичної системи України.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
5. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
6. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
7. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
8. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
9. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.
10. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
11. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Берченко Г.В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13–23. URL: http://nbuv.gov.ua/uJrn/fp_index.htm_2017_4_4
2. Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє: тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 132–133.
3. Ільницький М. С. Становлення конституційного ладу в Україні. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 10–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_3_4.
4. Подвірна О. В. Теоретико-правова характеристика конституційного ладу України та його роль у розбудові держави. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 2(23). С. 17-20.

5. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні: монографія / В. І. Цимбалюк, В. І. Гришко, І. В. Міщук та ін. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/17306/1/Монографія%20Громад-вар2%20%282%29.pdf>.

Тема № 5: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах

Семінарське заняття № 4: Основи конституційно-правового статусу особи у сучасних державах

Навчальна мета заняття: охарактеризувати елементи основ правового статусу особи, розкрити сутність і зміст конституційних прав, свобод та обов'язків громадян як головного елемента основ правового статусу особи; сформувати комплексне уявлення про громадянство як провідний елемент основ правового статусу особи. Визначити особливості правового статусу осіб, які не є громадянами (підданими) держави.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та принципи основ правового статусу особи.
2. Елементи правового статусу особи. Конституційні права, свободи та обов'язки як базові елементи правового статусу особи. Права і свободи людини під час воєнного стану.
3. Поняття і принципи громадянства (підданства).
4. Набуття громадянства.
5. Припинення громадянства.
6. Поняття та види категорій осіб, які не є громадянами (підданими) держави.
7. Особливості правового статусу біженців.

Методичні вказівки

Дана тема є однією з ключових тем конституційного права, оскільки сучасний конституціоналізм виходить з постулату про найвищу соціальну цінність людини.

Розкриваючи перше питання плану, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи. При цьому, варто мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави. Відповідь щодо принципів правового статусу має ґрунтуватися на загальнотеоретичних постулатах про сутність і види правових принципів, способи їх об'єктивації. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу громадян України, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед принципи найвищої соціальної

цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

При відповіді на друге питання необхідно навести перелік усіх елементів правового статусу особи та розкрити їх зміст. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що питання про структуру правового статусу особи є одним із найбільш дискусійних в юридичній літературі, а тому його елементний склад необхідно розглянути у широкому та вузькому сенсі слова.

Дане питання плану вимагає формулювання визначення основних (конституційних) прав і свобод, системного викладення їх сутнісних ознак та їх класифікації за різними критеріями. Окремо слід спинитися на кожній з груп основних прав, розкрити їх зміст та спосіб конституційного закріплення. Аналогічно слід підходити й до викладення питання про основні обов'язки. Особливу увагу слід звернути на те, що на відміну від відкритого переліку основних прав перелік основних обов'язків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Для розкриття питання про особливості правового статусу особи під час воєнного стану, варто звернутися до положень ст. 64 Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Доцільно зазначити, що в Основному законі держави визначено перелік прав, які не можуть бути обмежені в умовах особливих правових режимів (надзвичайної ситуації, воєнного стану). Важливо знати, що введення режиму воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання.

Розкриваючи третє питання плану, слід сформулювати визначення громадянства (підданства), розкрити його сутність та ознаки. Необхідно вказати, що сутність громадянства найбільш концентровано виявляється в його принципах, серед яких розрізняють загальні (загальноправові) та спеціальні. Слід навести перелік принципів громадянства і розкрити їх зміст.

Обговорення четвертого питання плану полягає у визначенні поняття набуття громадянства та розкритті змісту кожної з підстав набуття громадянства, що передбачені законодавством різних країн. Необхідно навести перелік вимог, що ставляться до осіб, які виявили бажання бути прийнятими до громадянства держави, а також назвати категорії осіб, які не можуть бути прийняті до громадянства за жодних підстав. Особливу увагу слід приділити проблемам визначення громадянства дітей.

Відповідаючи на п'яте питання плану, слід сформулювати визначення припинення громадянства, навести перелік форм припинення громадянства за існуючим законодавством. Особливу увагу слід приділити підставам для втрати громадянства та з'ясуванню моменту, з якого припиняється громадянство.

Відповідь на шосте питання плану передбачає розкриття понять «іноземець», «особа без громадянства», «біпатрид», що висловлені в науковій літературі. Мають бути визначені категорії іноземців та осіб без громадянства залежно від підстав і строку їх перебування в країні, особливостей правового статусу тощо. Окрему увагу слід приділити особливостям правового статусу

тих іноземців та осіб без громадянства, на яких не повною мірою поширюється юрисдикція держави.

Завершуючи розкриття теми, слід відзначити особливості правового статусу біженців як особливої категорії іноземців. При цьому треба звернути увагу на підстави набуття статусу біженця, а також основні права й обов'язки біженців. Доцільним є з'ясування підстав, у разі виникнення яких особі може бути відмовлено у наданні статусу біженця.

Питання цільових виступів курсантів:

1. Прийняття до громадянства України.
2. Втрата громадянства України.
4. Права людини і формування правової держави в умовах реформування політичного та економічного ладу в Україні.
5. Правовий статус осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.

Теми рефератів:

1. Основні (конституційні) права та свободи іноземців та осіб без громадянства в Україні.
2. Відповідальність іноземців в Україні.
3. Комісія при Президентові України з питань громадянства: порядок утворення, склад, повноваження.
4. Правові наслідки оголошення воєнного стану в Україні.
5. МВС як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань громадянства України.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
4. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
8. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
9. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
10. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
11. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
12. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.
13. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
14. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Дракохруст Т. В. Особливості правової регламентації законодавства України у сфері захисту прав іноземців та осіб без громадянства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 190-193. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2017/50.pdf.
2. Дробуш І. В., Кутинець В. В. Проблеми набуття громадянства України. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 35-38. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=molv_2017_5.1_11
3. Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2017. 52 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Institut_Gromadyanstva_Print_Bleed=3mm-b18af.pdf
4. Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. № 4. С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_15
5. Лушпієнко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 188-193. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/37.pdf>

Тема № 8: Конституційно-правовий статус вищих органів державної влади у сучасних країнах

Семінарське заняття № 5: Конституційно-правовий статус вищих органів державної влади у сучасних країнах

Навчальна мета заняття: проаналізувати систему вищих органів влади у зарубіжних країнах та Україні, розкрити порядок їх формування, повноваження, взаємодію.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Загальна характеристика системи вищих органів державної влади зарубіжних країн.
2. Парламент і парламентаризм в зарубіжних країнах.
3. Глава держави в зарубіжних країнах: поняття, види, порядок заміщення посади, функції й повноваження. Дострокове припинення повноважень глави держави.
4. Конституційно-правовий статус уряду в зарубіжних країнах.
5. Організація судової влади в зарубіжних країнах.

Методичні вказівки

Аналіз питань теми варто почати з визначення складових елементів системи вищих органів влади й основних принципів її діяльності, зокрема, із детального аналізу принципу поділу влади і механізму перетворення цього принципу в життя – системи «стримувань і противаг».

Вивчаючи друге питання теми, необхідно чітко усвідомити значення понять «парламент» і «парламентаризм». При цьому варто пам'ятати, що парламент і парламентаризм – поняття взаємозалежні і взаємообумовлені, але аж ніяк не рівнозначні. Парламентаризм не може існувати без парламенту, його основою є саме сильний і повновладний парламент. Але парламентаризм є в той же час вища якість парламенту, що може ним втратитись. Парламент може існувати без істотних елементів парламентаризму, що характерно для авторитарних режимів.

Курсанту необхідно знати порядок формування парламентів, структуру палат парламенту, його компетенцію, статус депутатів, а також роль у його діяльності спікера, комітетів палат, партійних фракцій, лобістів, омбудсмена. При освітленні питання про законодавчу процедуру важливо виявити суб'єктів законодавчої ініціативи, визначити роль у законодавчій діяльності як палат парламенту, так і уряду і глави держави.

При розгляді третього питання теми необхідно дати визначення «глави держави», розкрити порядок обрання, функції та повноваження. При аналізі повноважень необхідно оцінити значимість інституту «вето», а також чітко визначити його види: *абсолютне (резолутивне), відкладене (відносне), вибіркове, конструктивне, «кишенькове»*. Особливу увагу необхідно приділити питанню щодо відповідальності президента республіки. Слід пам'ятати, що у країнах англосаксонської правової системи особлива процедура притягнення до судової відповідальності глави держави (або інших вищих посадових осіб) одержала найменування «*імпічмент*», і за аналогією цей термін застосовується до практики інших країн.

Четверте питання теми також варто зв'язати з формою правління, оскільки від неї залежить й порядок формування уряду, й його правовий статус. Необхідно пам'ятати, що уряд і керований ним апарат управління – найважливіша складова частина й центральна ланка всього державного механізму. Здійснення урядової (виконавчої) влади може складати прерогативу *однієї особи* (у президентських республіках, країнах із монархічними режимами) або *колегіального органа*. Необхідно розглянути порядок формування, структуру та повноваження уряду за різних форм правління.

Приступаючи до вивчення останнього питання, варто пам'ятати, що судову владу часто називають «*третьою владою*», оскільки в конституційних текстах і доктрині при перерахуванні гілок влади, що складають систему поділу влади, вона звичайно впливає за законодавчою і виконавчою. Проте, це жодною мірою не зменшує а ні її значимості, а ні її самостійності стосовно інших гілок влади. Варто охарактеризувати три основних напрямки діяльності судової влади: охорона прав і законних інтересів громадян; охорона правопорядку від злочинних і інших правопорушень; контроль за тим, щоб діяльність державних органів не виходила за правові рамки. Далі варто розглянути основні моделі конституційного правосуддя.

Усі питання теми необхідно аналізувати з обов'язковим підтвердженням відповідними статтями конституцій.

Питання цільових виступів курсантів:

1. Гарантії діяльності Президента України.
2. Акти Президента України.
3. Порядок здійснення імпідменту у зарубіжних країнах.
4. Колегіальний глава держави.
5. Види урядів.
6. Склад урядів у різних державах.

Теми рефератів:

1. Конституційно-правовий статус народного депутата України.
2. Законодавчий процес та його основні етапи.
3. Сесія як основна форма роботи парламенту.
4. Правовий статус Ради національної безпеки і оборони України.
5. Правовий статус Адміністрації Президента України.
6. Уряд у системі вищих органів державної влади.
7. Конституційно-правовий статус Кабінету Міністрів України.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>

3. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
4. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>
5. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>
6. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>
7. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (в ред. Закону від 22 березня 2001 р. № 2328-III). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>
8. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр> Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
9. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
10. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
11. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
12. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
13. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.
14. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
15. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Бакумов О. С. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 6. С. 198–217.
2. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3 (34). С. 12-16. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=dums_2017_3_4
3. Ленігевич Б. В. Взаємодія інституту президентства та органів державної влади. *Державноуправлінські студії*. 2017. № 1. С. 1-4. URL:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=deruprs_2017_1_12

4. Олійник В. С., Олійник В. В., Шумний А. О., Чабанюк Д. Ю. Проблеми конституційно-правового забезпечення недоторканності народних депутатів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 17-28. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/4_2019/5.pdf

5. Супрун В. Зарубіжний досвід організації взаємодії органів законодавчої і виконавчої влади. 2017. С. 121-125. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2664>

6. Цимбалістий Т. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 51-55. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/138>.

Тема № 10: Правоохоронні органи сучасних держав

Семінарське заняття № 6: Правоохоронні органи сучасних держав

Навчальна мета: з'ясувати поняття, види, конституційно-правовий статус правоохоронних органів у різних зарубіжних країнах, у т.ч. України. Визначити принципи їх організації та діяльності, функції, повноваження.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та види правоохоронних органів, їх конституційно-правовий статус.
2. Поліція (міліція): поняття та види. Функції та повноваження поліції (міліції) у зарубіжних країнах.
3. Прокуратура в системі правоохоронних органів зарубіжних країн
4. Конституційно-правові засади організації та діяльності правоохоронних органів України.

Методичні вказівки

Вивчення теми необхідно розпочати з аналізу терміну «правоохоронні органи», який є відносно новим та використовується виключно у східнослов'янських мовах і не має прямих перекладів на інші мови. Слід звернути увагу на те, що у країнах континентальної Європи найбільш близький до «правоохоронних органів» термін – це «поліцейські органи». У країнах з англосаксонською правоохоронною системою термін «поліція» також широко вживається для позначення певних державних органів. У той же час, правоохоронна діяльність загалом і правоохоронні органи, як сукупність інститутів, визначаються іншим терміном – «law enforcement». Дослівний переклад на українську звучить як «примушення до права» або «правовий примус». Поліція у цій системі є одним з інститутів, що здійснює правовий примус. У найменуваннях правоохоронних органів різних країн важко простежити системність, адже такі назви у багатьох випадках є історичними.

Причому схожі назви – поліція, гвардія, жандармерія, констеблі, маршали, шерифи – у різних країнах можуть бути асоційовані з різними правоохоронними функціями.

При відповіді на перше питання необхідно виходити з того, що на сьогодні у різноманітні правоохоронних систем світу розрізняють три базові моделі, які умовно можна назвати французькою, датською і британською. Необхідно зробити висновок щодо поняття, системи, видів, конституційно-правового статусу правоохоронних органів сучасних країн. Звернути увагу на те, що у законодавчих актах західноєвропейських країн поняття і перелік правоохоронних органів не має чіткого визначення, а компетенція цих органів у різних країнах може різнитись.

Розкриваючи друге питання теми, слід дати визначення поняття «поліція», охарактеризувати її види. Також варто звернути увагу на те, що у залежності від особливостей конкретної держави поліція може входити до складу міністерства внутрішніх справ (наприклад, Чехія), чи до складу міністерства юстиції (наприклад, Швеція), або ж до складу самостійного адміністративного органу (наприклад, національного поліцейського агентства), котрий (самостійний орган) може бути або окремим органом виконавчої влади або ж входити до складу правоохоронного органу з більш широкими повноваженнями (наприклад, Національне поліцейське агентство Японії є складовою Комітету державної громадської безпеки Японії).

Як правило, поліція поділяється на кілька видів: кримінальна (основна), політична (таємна), поліція охорони громадського порядку, дорожнього руху, транспортна, економічна, екологічна тощо. Слід розглянути ті завдання, які покладаються на різні підрозділи поліції, а також розглянути основні напрямки діяльності цих підрозділів.

Аналізуючи третє питання плану слід звернути увагу на те, що структура та організація діяльності прокуратури може бути закріплена як на рівні конституції держави (Болгарія, Бразилія, КНДР, Угорщина, Україна тощо), так і на рівні законодавства (США, Чехія, Франція, ФРН тощо). Керівництво органами прокуратури і сфера повноважень має пряму залежність від місця прокуратури в системі державних органів. У випадку, коли прокуратура знаходиться в системі Міністерства юстиції або суду, то, як правило, до сфери повноважень відносять: кримінальне переслідування осіб, які скоїли злочин; підтримання публічного звинувачення у суді; здійснення нагляду за місцями позбавлення волі. Якщо прокуратура являє собою окрему, самостійну систему, котра підзвітна Парламенту або Президенту, то, крім вищевказаних повноважень, вона здійснює і функції загального нагляду за законністю, охорону прав і свобод людини і громадянина, інтересів держави тощо.

Необхідно розглянути принципи організації та діяльності, порядок формування та повноваження прокуратури у різних зарубіжних країнах, зробити висновок щодо їх загальних повноважень.

Розглядаючи останнє питання теми, слід звернути увагу на те, що правоохоронні органи України – це органи, наділені державою

повноваженнями щодо охорони суспільних відносин, урегульованих правом. Правоохоронні органи можуть бути державними і недержавними.

До державних правоохоронних органів належать прокуратура, органи Національної поліції, органи Служби безпеки України, органи Міністерства юстиції України, органи охорони державного кордону, митні органи, органи фіскальної служби та ін.

До недержавних правоохоронних органів належать адвокатура, недержавні охоронні, розшукові та інші установи.

Організація та діяльність правоохоронних органів регулюються Конституцією України та відповідним законодавством.

При відповіді на питання необхідно розглянути правову основу та принципи організації та діяльності правоохоронних органів України, а також завдання та функції, які покладаються на ці органи. Важливо порівняти поняття правоохоронних органів в Україні та зарубіжних країнах.

Питання цільових виступів курсантів:

1. Загальна характеристика французької правоохоронної системи.
2. Основні базові моделі правоохоронних систем світу.

Теми для рефератів:

1. Конституційно-правовий статус правоохоронних органів у зарубіжних країнах (на прикладі окремих держав).
2. Функції та повноваження поліції (міліції) у зарубіжних країнах.
3. Конституційно-правові засади організації та діяльності правоохоронних органів України.
4. Прокуратура у системі правоохоронних органів зарубіжних країн.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
4. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page1>
5. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьВДУВС, 2019. 319 с.
6. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
7. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.

8. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

9. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.

10. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.

11. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.

12. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Бакумов О. С. Інституціалізація правоохоронної функції держави як напрям підвищення відповідальності держави перед людиною та суспільством в умовах сучасної України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5, т. 1. С. 45–52. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/5/tom_1/7.pdf

2. Боняк В. О. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навчальний посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 224 с.

3. Швець Д.В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (Харків, 27 жовт. 2017 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 13-15. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2129>

Тема № 11: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах

Семінарське заняття № 7: Територіальна організація публічної влади у сучасних державах: загальна характеристика.

Навчальна мета заняття: з'ясувати поняття та сутність територіальної організації публічної влади у сучасних державах, ознайомитися з основними підходами до питання організації публічної влади в Україні.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Поняття та сутність територіальної організації публічної влади.
2. Місцеві державні адміністрації як органи виконавчої влади України на місцях: поняття, система, структура. Принципи діяльності місцевих державних адміністрацій.
3. Конституційно-правові основи місцевого самоврядування в Україні.
4. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад.

Методичні вказівки

При вивченні теми необхідно виходити з того, що у більшості сучасних держав управління всіма справами на місцях здійснюють спеціальні органи місцевого самоврядування, що формуються на основі загального, рівного й прямого виборчого права при таємному голосуванні, а також спеціально призначеними з центру органами місцевого управління.

Розкриваючи перше питання плану необхідно почати зі з'ясування розбіжностей між органами місцевого управління та самоврядування. Необхідно дати визначення місцевого самоврядування, з'ясувати його сутність та розкрити головні ознаки такі, як виборність та самостійність у вирішенні питань місцевого значення. При цьому варто пам'ятати, що концепція місцевого самоврядування виходить насамперед із того, що місцеві співтовариства населення є одним з основних елементів будь-якого демократичного режиму, а право громадян на участь в управлінні суспільними справами є складовою демократичних принципів побудови більшості сучасних держав. Сила й вплив органів місцевого самоврядування в різних країнах відображають ступінь демократизму існуючого політичного режиму. Ці органи виникли й розвивалися як пряма протидія абсолютній владі центру. Далі необхідно визначити, що представляє собою місцеве управління, а також показати у чому полягає його відмінність від місцевого самоврядування.

Відповідь на друге питання передбачає з'ясування конституційно-правового статусу місцевих державних адміністрацій як місцевих органів виконавчої влади в Україні. При цьому необхідно дати визначення місцевих державних адміністрацій, показати їх місце в системі органів виконавчої влади, з'ясувати їх систему та порядок формування. Особлива увага має бути приділена статусу голови місцевої державної адміністрації. Опрацьовуючи другу частину питання, потрібно зауважити, що організація і діяльність місцевих державних адміністрацій здійснюється на певних засадах, визначених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах. Серед поширених засад, як у практиці зарубіжного конституціоналізму, так і нашої держави, можна виділити принцип верховенства права, законності, пріоритетності прав людини, гласності, поєднання державних і місцевих інтересів, зміст яких потрібно розкрити. Окрема увага має бути приділена конституційному принципу поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, покладений в основу побудови територіального устрою України (ст. 132 Конституції України), оскільки саме місцеві державні адміністрації реалізують даний принцип.

При висвітленні третього питання необхідно розкрити зміст місцевого самоврядування як однієї з основ конституційного ладу України, як форми народовладдя, форми децентралізації публічної влади та як самостійної підсистеми публічної влади, відмінної від державної. Варто дослідити вплив основних концепцій місцевого самоврядування (державницької, громадівської, муніципального дуалізму) на процеси державотворення в Україні; на основі чинного Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» розкрити зміст принципів місцевого самоврядування. Крім того, спираючись на згаданий

Закон слід розкрити систему форм місцевого самоврядування, а потім – систему суб'єктів місцевого самоврядування. Особливу увагу доцільно приділити характеристиці правового статусу територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Наостанок мають бути проаналізовані гарантії місцевого самоврядування в Україні, які виступають необхідною умовою найбільш повного і ефективного функціонування місцевого самоврядування, його становлення і розвитку. Необхідно дати визначення гарантії місцевого самоврядування, розкрити зміст загальних та спеціальних (юридичних) гарантії місцевого самоврядування.

При відповіді на останнє, четверте питання, спираючись на Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» 2002 р. необхідно розглянути статус депутатів місцевих рад. При цьому варто пам'ятати, що депутат місцевої ради є представником інтересів територіальної громади села, селища, міста чи їх громад, виборців свого виборчого округу і як такий зобов'язаний виражати і захищати інтереси відповідної територіальної громади та її частини – виборців свого виборчого округу, виконувати їх доручення в межах своїх повноважень, наданих законом, брати активну участь у здійсненні місцевого самоврядування.

Питання цільових виступів курсантів:

1. Поняття і ознаки місцевого самоврядування в Україні.
2. Гарантії місцевого самоврядування.

Теми для рефератів:

1. Форми безпосередньої демократії на місцевому рівні.
2. Територіальна громада як первинний суб'єкт місцевого самоврядування.
3. Форми й методи діяльності місцевого самоврядування.
4. Конституційно-правовий статус представницьких органів місцевого самоврядування, їх органів та посадових осіб.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
4. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/889-19>
5. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
6. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

7. Державне будівництво і місцеве самоврядування: посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2019. 211 с.
8. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.
9. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.
10. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.
11. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 510 с.
12. Нестерович В. Ф. Практикум з Конституційного права України. Київ: Ліра-К, 2018. 639 с.
13. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.
14. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.
15. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

Додаткова:

1. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117-122. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/23.pdf>
2. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8-13. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/426>
3. Гамбург І., Гамбург С. Закріплення моделі політико-територіального устрою в конституціях держав: плюралізм підходів і досвід для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 365-370. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/64.pdf>
4. Касяненко Є. В. Теоретико-правова характеристика трансформації статусу місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 20-23. URL: <http://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/3703>
5. Костицький В. Місцеве самоврядування як окрема гілка публічної влади. *Вісник АПСВТ*. 2018. № 1. С. 48-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_10
6. Трачук П. А. Місцеве самоврядування у системі публічної влади України. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 176-180. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/13600.pdf>

3. Інформаційне та методичне забезпечення

Рекомендована література:

3.1. Основна:

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.). URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Акт проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 38. Ст. 502.
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 799.
4. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.
5. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту: Закон України від 8 липня 2011 р. № 3671-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>
6. Виборчий кодекс України: Закон України від 19 грудня 2019 р. № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20>
7. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
8. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 р. № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>
9. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4572-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>
10. Про громадянство України: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2235-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>
11. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 р. № 2939-VI (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
12. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV (із змін.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>
13. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>
14. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
15. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII (із змін.). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>
16. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>

17. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

18. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 р. № 586-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>

19. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

20. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

21. Про політичні партії в Україні: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2365-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>

22. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 р. № 3773-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

23. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

24. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page1>

25. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 р. № 183/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>

26. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10 лютого 2010 р. № 1861-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

27. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 7 червня 2001 р. № 2493-III (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>

28. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11 липня 2002 р. № 93-IV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/93-15>

29. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII (в ред. Закону від 22 березня 2001 р. № 2328-III). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>

30. Про столицю України – місто-герой Київ: Закон України від 15 січня 1999 р. № 401-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/401-14>

31. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

32. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 р. № 776/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>

33. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17 березня 2011 р. № 3166-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>

34. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30 червня 2004 р. № 1932-VI (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-15/page2>

35. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

Підручники та навчальні посібники:

36. Боняк В. О., Завгородній В. А., Самотуга А. В., Філянкіна Л. А. Конституційне право України: навч. посібн. 2-е вид., перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2017. 293 с.

37. Гапотій В. Д., Слишик О. А. Основи права: підручник. 2-ге вид. із змінами та доп. Мелітополь: Вид-во МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2019. 882 с

38. Державне будівництво і місцеве самоврядування: посіб. для підгот. до іспиту. Харків: Право, 2019. 211 с.

39. Дотримання прав людини в правоохоронній діяльності: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 319 с.

40. Закоморна К. О. Посібник для підготовки до іспиту з державного (конституційного) права зарубіжних країн. Харків: Право, 2019. 246 с.

41. Конституційне право України: підручник. Ужгород: ВД «Гельветика», 2018. 461 с.

42. Конституційне право: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2017. 358 с.

43. Конституційне право: підручник / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

44. Конституційні засади сучасного державотворення: навч. посіб. у питаннях і відповідях. Харків: Право, 2017. 303 с.

45. Любченко П. М. Муніципальне право: підручник. Харків: Право, 2019. 510 с.

46. Міхальов В. О. Права людини в Україні: навч.-метод. посібн. Видавн. дім «Гельветика», 2020. 122 с.

47. Молдован В. В., Чулінда Л. І. Правознавство: навч. посіб. Київ: ЦУП, 2020. 184 с.

48. Муніципальне право України: навч. посібн. для підготовки до іспитів / під ред. Тетарчук І. Київ: Центр навчальної літератури, 2020. 206 с.

49. Панкевич О. З. Державне право зарубіжних держав: підручник. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 259 с.

50. Порівняльне конституційне право: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2019. 327 с.

51. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

52. Шаповал В. М. Конституційне право зарубіжних країн: академічний курс. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 461 с.

53. Шуміло І. А. Міжнародна система захисту прав людини : навч. посібн. Київ, 2018. Вид-во «ФОП Гелембовська О.О.». 168 с. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_1_copy-1.pdf

10.2. Додаткова:

1. Бабак М. А. Індивідуалістичні форми захисту прав та свобод людини Конституційним Судом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 18-21. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2017/5.pdf.
2. Бакумов О. С. Відповідальність Парламенту України в системі юридичної відповідальності держави: конституційно-правовий аналіз. *Право України*. 2019. № 6. С. 198–217.
3. Бакумов О. С. Інституціалізація правоохоронної функції держави як напрям підвищення відповідальності держави перед людиною та суспільством в умовах сучасної України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 5, т. 1. С. 45–52. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2019/5/tom_1/7.pdf
4. Бакумов О. С. Проблематика юридичної відповідальності держави в позиціях Конституційного Суду України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 2, т. 1. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2019.2-1.1>.
5. Берестова І. Конституційний Суд України в системі юрисдикційних органів: загальні положення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 154-159. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/9/29.pdf>
6. Берченко Г. В. Декомунізація в Україні: конституційно-правові аспекти. *Форум права*. 2017. № 4. С. 13-23. URL: http://nbuv.gov.ua/ujrnf/index.htm_2017_4_4
7. Бондаренко Н. О. Громадянське суспільство в Україні: історикоправові аспекти становлення та розвитку. *Форум права*. 2017. № 5. С. 57-63. URL: <https://forumprava.pp.ua/files/057-063-2017-5-----9-.pdf>.
8. Боняк В. О. Забезпечення прав людини у правоохоронній діяльності: навчальний посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2017. 224 с.
9. Вітюк Д. Л., Павлюх О. А. Вибори як форма безпосередньої демократії: теоретико-правовий аспект. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 115-121. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_2019_10_25.
10. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 3. С. 117-122. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/3/23.pdf>.
11. Воронько Л. О. Гендерна політика в системі державної служби: поняття і сутність. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej16/txts/12VLOSPS.pdf>.
12. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8-13. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/426>.
13. Гамбург І., Гамбург С. Закріплення моделі політико-територіального устрою в конституціях держав: плюралізм підходів і досвід для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 365-370. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/64.pdf>.

14.Гербут Н. Гендерне квотування як основний механізм забезпечення паритетного представництва жінок у виборчих органах влади. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2018. Вип. 6 (56). С. 197-207. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/gerbut_genderne.pdf.

15. Гончар В. Становлення парламентаризму: досвід Великобританії для України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. Вип. 3 (34). С. 12-16.

16.Гудзь Л., Гудзь Т. Принцип загального виборчого права: міжнародні стандарти та перспективи законодавчої реалізації в Україні. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2020. С. 30-39. URL: <https://periodicals.karazin.ua/law/article/view/16370/>.

17.Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє: тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 132-133.

18.Гузій А. А. Конституційний контроль в зарубіжних країнах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Юридичні науки*. 2018. № 8 (48), т. 2. С. 12-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2018_8%282%29__4.

19.Дракохруст Т. В. Особливості правової регламентації законодавства України у сфері захисту прав іноземців та осіб без громадянства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 190-193. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2017/50.pdf.

20. Дробуш І. В., Кутинець В. В. Проблеми набуття громадянства України. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 35-38.

21.Дрьомов С. В. Інститут громадянства як регулятор впливу на стан забезпечення національної безпеки України: аналіт. доп. Київ: НІСД, 2017. 52 с. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Institut_Gromadyanstva_Print_Bleed=3mm-b18af.pdf.

22. Загоруй І.С. Про класифікацію (групування) соціально-економічних прав: спроба критичного аналізу інтерпретації поколінь прав людини. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка*. 2018. Вип. 3 (83). С. 164–173. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/download/90/87/>.

23. Закірова С. Референдум як інструмент прямої демократії: міжнародний досвід і корисні уроки для України. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 10 (175). С. 4-13. URL: <http://nbuviar.gov.ua/images/dumka/2019/10.pdf>.

24.Івановська А. М. Розмежування судового та конституційного контролю: теоретико-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 234-237. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2020/58.pdf.

25. Ільницький М. С. Становлення конституційного ладу в Україні. *Право.ua*. 2017. № 3. С. 10-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_3_4.

26.Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. *Форум права*. 2017. № 4. С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/ujrn/fp_index.htm_2017_4_15.

27. Касяненко Є. В. Теоретико-правова характеристика трансформації статусу місцевих державних адміністрацій в умовах децентралізації влади. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 6. С. 20-23. URL: <http://er.dduvs.in.ua/xmlui/handle/123456789/3703>.

28. Коломієць Ю. М., Гудзь Л. В. Правопорушення на виборах в Україні та шляхи їх подолання. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 6 (46). С. 51-54.

29. Костицький В. Місцеве самоврядування як окрема гілка публічної влади. *Вісник АПСБТ*. 2018. № 1. С. 48-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2018_1_10.

30. Ленігевич Б. В. Взаємодія інституту президентства та органів державної влади. *Державноуправлінські студії*. 2017. № 1. С. 1-4.

31. Лушпієнко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 188-193. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/37.pdf>.

32. Мартинюк Р. Органи конституційної юрисдикції в системі вищих органів держави. *Публічне право*. 2017. № 1 (25). С. 83-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2017_1_13.

33. Михайлов М. Класифікація типових та нетипових форм безпосередньої демократії. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 127-131. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/10/27.pdf>.

34. Нестерович В. Ф. Зміст та структура суб'єктивного виборчого права в Україні. *Вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. № 3. С. 163-169.

35. Олійник В. С., Олійник В. В., Шумний А. О., Чабанюк Д. Ю. Проблеми конституційно-правового забезпечення недоторканності народних депутатів: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2019. № 4. С. 17-28. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/4_2019/5.pdf.

36. Совгиря О. Предмет конституційного права України: аксіологічна складова на сучасному етапі. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 1. С. 41-46.

37. Супрун В. Зарубіжний досвід організації взаємодії органів законодавчої і виконавчої влади. 2017. С. 121-125. URL: <http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/bitstream/123456789/2664>.

38. Трачук П. А. Місцеве самоврядування у системі публічної влади України. *Закарпатські правові читання*. 2017. Т. 1. С. 176-180.

39. Фаловська І. М., Бисага Ю. М., Бисага Ю. Ю., Коцкулич В. В. Конституційний принцип рівності: правозастосовчі аспекти: монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 204 с.

40. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття та генезис. *Право і суспільство*. 2020. № 4. С. 35-46. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/8.pdf.

41. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. Вип. 2 (86). С. 78-94. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/186>.

42. Формування та становлення громадянського суспільства в Україні: монографія / В. І. Цимбалюк, В. І. Гришко, І. В. Міщук та ін. Одеса: КУПРІЄНКО СВ, 2019. 158 с. URL: <http://ep3.nuwm.edu.ua/17306/1/Монографія%20Громад-вар2%20%282%29.pdf>.

43. Цимбалістий Т. Інститут імпідменту в системі конституційно-правової відповідальності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 2. С. 51-55. URL: <http://appj.tneu.edu.ua/index.php/appj/article/view/138>.

44. Шапенко Л. О., Райчук М. В. Принципи правового забезпечення судової влади в умовах євроінтеграції України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 5 (34). С. 24-30. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/640>.

45. Швець Д. В. Захист прав і свобод людини та громадянина – пріоритет діяльності Національної поліції України // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (Харків, 27 жовт. 2017 р.) / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 13-15. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2129>.

46. Шутова О. С., Овсієнко К. С. Інститут референдуму в демократичних державах: позитивні і негативні аспекти. *Правова позиція*. 2020. № 3 (28). URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rvfd2NTTFaoJ:legalposition.umsf.in.ua/archive/2020/3/14.pdf+&cd=6&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>.

3.3. Інформаційні ресурси

1. <http://portal.rada.gov.ua/> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
2. <http://www.ac-rada.gov.ua> – офіційний сайт Рахункової палати України.
3. <http://www.ccu.gov.ua> – офіційний сайт Конституційного Суду України.
4. <http://www.kmu.gov.ua/control/> – єдиний веб-портал органів виконавчої влади України.
5. <http://www.ombudsman.kiev.ua> – офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України.
6. <http://www.president.gov.ua/> – офіційне інтернет-представництво Президента України.
7. <http://www.rainbow.gov.ua> – офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України.